Tongan

Fakamāʻopoʻopo ʻo e Palani Fakaangaanga ʻa e Poate Vāhenga Fili Māngere-Ōtāhuhu 2026

Tāmaki Turuki.
Altogether Auckland.

Mei he

‘Oku mau lau ko e monū mo e fakakoloa ke fakahoko atu ‘a e Palani fakaangaanga ki he 2026-2029 ‘a e Poate Vāhenga Fili Māngere-Ōtāhuhu (draft 2026–2029 Māngere-Ōtāhuhu Local Board Plan).

‘Oku fakava‘e ‘a e Palaní ‘aki ‘a e ngāue fakataha mo hotau komiunitií. ‘Oku tataki ‘a e ngāué ni ‘aki ‘a e fengāue’aki vāofi mo lelei mo e ngaahi hoa ngāué pea mo e ngāue fakataha ‘o kamata mei hono fokoutu’utu’u ‘o e Palaní ‘o a‘u ki hono fakahokó.

‘Oku mau mahu‘inga‘ia ‘i he ‘emau fengāue’aki vaofi ‘aupito mo e mana whenua mo tauhi homau ngaahi vā mo e ngaahi kulupu mataawaka lahi ‘oku nau ui mo lau ‘a Māngere-Ōtāhuhu ko honau ‘api pea mo kau mai ki hono langa ‘o e mo‘uí ‘i hotau vāhengá.

‘I hono ohi mo fakatupulekina ‘a e ngaahi vā fakangāue ko ‘ení, te tau lava ai ‘o ngāue’i fakataha ‘etau ngaahi taumu‘a kuo tukuatú mo fakamahino ai ‘oku kau mai ki ai ‘a e ngaahi le’o kehekehe, fakakaukau mo e taukei ‘a kitautolu kotoa ‘oku tau nofo mo fevahevahe‘akí ‘i he feitu’u ni.

‘Oku mau mahu’ing’ia foki ‘i hono tauhi ‘o ngaahi vā ‘o e kakai kehekehe ‘oku tau nofo feongoongoi ‘i he vahengá ni ‘o hangē ko e kakai tupu’i Pasifiki mo tupu’i ‘Esia pea ‘oku fakakau mai ia ki hono fokotu’utu’u ‘o e Palani Fakaangaangá ni.

‘I he ta‘u ‘e tolu ka hoko maí, ‘e kei hokohoko atu hono langa ‘o e ngaahi feongoongoi ko ‘ení pea mo tokoni‘i ‘a e ngaahi kulupu fakakoló ke nau fakahoko ‘a e ngaahi me‘a ‘oku nau ‘ilo ‘e ola lelei taha ma‘a honau komiunitī takitaha. Pea ‘i he ‘etau fepoupouaki mo kinautolú ‘e toe lahi ange ‘a e me’a ‘e malava lelei mo fakautuutu ange foki ‘a e ngaahi ngāue ‘e ola lelei koe’uhi ko e fengāue’aki fakatahá.

Na’e tokoni lahi ‘aupito ‘a ho’o mou ‘uuni fakakaukau na’e ‘osi a’utaki mai ke fakalelei’i’aki ‘a ‘etau visone mo e faka’amu ki he ngaahi tefito’i kaveinga ‘e nima ke tau tokangataha ki ai - Komiunitií, ‘Ātakai Fakaenatulá, ‘Ātakai ke Langá, Langa Faka‘ekonōmiká mo e Fefononga‘akí. Vakai ki he Palaní, he ‘oku mau tukuatu ai ‘a e ngaahi taumu‘á mo e ngaahi ngāue tefito ‘oku mau fokotu‘u atu ki he ta‘u ‘e tolu ka hoko maí.

‘Oku mau fakaafe‘i atu koe ke ke vakai mo lau ke mahino lelei pea ‘omai ha‘o lau pe fokotu’u fakakaukau fekau’aki mo ia. Ko hono iku‘angá, ko ‘etau langa mo fa‘u ha komiuniti nofo feongoongoi mo kafataha pea lava ke tau nofo tu‘umālie foki ai. Kātaki ka tau ngāue fakataha mo kimautolu ke fakakakato kotoa ‘a hono fokotu’utu’u ‘o ‘etau Palaní.

Kaea Walter Inoke-Togiamua

Sea ‘o e Māngere-Ōtāhuhu Local Board

(‘osi ki he ‘aho 25 ‘o ‘Epeleli 2027)

Tupuivao Te‘o Harry Fatu Toleafoa

Sea ‘o e Māngere-Ōtāhuhu Local Board

(kamata ‘i he ‘aho 26 ‘o ‘Epeleli 2027)

Ko e fakamatala fakanounou ko ‘ení ko ha sio fakalūkufua ia ki hono fakamatala‘i ‘o e fokotu‘u ki he ‘etau Palani Fakaangaanga (Mangere-Otahuhu Local Board Plan 2026). ‘Oku mau tapou atu ke mou lau ke kakato ‘a e Palani Fakaangaangá, pea ‘oku ma‘u atu ia ‘i he ‘initanetí ‘i he akhaveyoursay.aucklandcouncil.govt.nz, pea mo e tatau he ngaahi laipeli fakakoló mo e ngaahi senitā fakahoko ngāue ‘a e Kōsilió ‘o fakahoko mai ho‘omou fakakaukaú ‘o ‘oua ‘e tōmui ange ‘i he ‘aho **Tu‘apulelulu 23 ‘o Siulai 2026**. Pe ko ha’o a‘u tonu mai ‘o fakahā mai ho‘o fakakaukaú ‘i ha taha ‘emau ngaahi polokalama fakataha mo kimoutolu ‘e fakahokó.

Ngaahi Ola ma‘á e Kakai Māori, Ola ki he Tu‘unga ‘o e ‘Eá pea ke Potupotu Tatau (Equitable) ‘a e Ola ko iá

‘Oku nofotaha ‘a e Palani ‘a e Poate vāhenga fili Mangere-Otahuhu ‘i he ngaahi kaveinga ‘e nima ‘a ia ‘oku nau faitu‘utu‘uni aí pea malava ai ke nau fakahoko ke ma’u ai ‘a e ola lelei taha ma’ae koló. ‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi me‘a lalahi ‘e tolu ke fakakaukau‘i ‘i he fokotu’utu’u mo e faitu’utu’uni kotoa pē:

- ngaahi ola lelei ma‘á e kakai Māori
- ngaahi ola lelei ki he tu'unga 'o e ‘eá
- Ke potupotu tatau ‘a e ola ko iá

Ko e ngaahi ola ‘ení te ne pule’i ‘a hono fakahokohoko ‘a hono fokotu’u mo fakahoko ‘a e Palani ko ‘eni ‘a e Poate Vāhenga Filí pea ‘oku e’a atu ia ‘i he kotoa ‘o e nima’i kaveinga ‘oku nofo-taha ki ai ‘a e tokangá.

Komiunitií

Ko Māngere-Ōtāhuhu ko ha komiunitī longomo‘ui pea lahi ‘a e ngaahi feitu’u feohi’anga kakai kuo teuteu’i ke malu mo ‘ata‘atā ke tupulekina mo fakalakalaka ai pe kimu’a ‘a ‘etau mo’ui lelei mo fiefia ‘i hotau ‘ātakaí.

Ko ‘Etau Palaní

Ko ‘etau ngaahi taumu‘a ki he ta‘u ‘e 3 (Ngaahi Taumu‘á)

- ‘Oku fakaloloto ‘a e tauhi vā mo e mana whenua. ‘Oku faka’apa’apa’i ‘a e Te ao Māori (‘ulungaanga fakafonua ‘a e kakai Māori) pea ‘oku fakamahu‘inga‘i mo faka’ali’ali ia ‘i ngaahi feitu‘u mo e founga kehekehe ‘i hotau vāhenga.
- ‘E lava ke kau mai ‘a e kakaí ‘o tokoni ki hono langa ‘o ha feitu‘u ‘oku nau ‘ilo mo ongo‘i ‘oku nau kau kotoa ki ai.
- ‘Oku tau matu‘uaki ‘a e ha’aha’a ‘o e mo’uí mo ongo‘i malu mo hao pea ‘oku tau nofo feongoongoi.
- ‘Oku tuha mo taau ‘a e ngaahi naunau fakakolo ‘o hangē ko e laipeli, vai-kaukau, pa’ake mo e ngaahi feitu’u fakapule’aga pea mo e fiema’u ‘a hotau kakaí.

ʻĀtakai fakaenatulá

ʻI heʻetau ngāue fakatahá te tau lava ai ʻo fakalelei‘i ʻa e fetafe’aki ʻa e ngaahi tafenga vai, fakasi‘isi‘i ʻa e vevé mo e ngaahi kasa konáʻ (carbon emissions) pea ngaohi ai ʻa e ʻātakaí ke ne matu‘uaki lelei ange ʻa e feliliuaki ʻi he ʻeá.

Ko ʻEtau Palaní

Ko ʻetau ngaahi taumu‘a ki he ta‘u ʻe 3 (Ngaahi Taumu‘á)

- Tauhoa ngāue mo e mana whenua ʻi he koló ke fakalelei’i mo tauhi ke fakamo’ui ʻa natula ke lava lelei ʻa hono fatongiá.
- Fengāue’aki lelei ʻa e kau taki ʻo e kolo ke lava 'o toe ma’a ange ʻa e vai, mo’ui mo tahi moana pea mo’ui mo e kelekelé.
- Faka‘au ke lahi ange ʻa e vaotā mo e tō’akau ʻi he vahengá ni pea ʻe ola lelei ange ai ʻa e‘ātakaí, ʻeá mo e komiunitií.
- Ko hotau ngaahi paaká, ngāhere, lue‘angá, mo e ngaahi tafenga vaí ʻoku nau fehokotaki lelei ke malu’i ʻa ʻetau nofo pea mo natula.
- ʻOku lava ke tau matu’uaki ha fakatu‘utāmaki ʻi he feliliuaki ʻa e ʻeá mo fakasi‘isi‘i ai ʻa e kasa kona kāponi ʻoku nau ne ʻuli’i ʻa e ʻeá (carbon footprint).

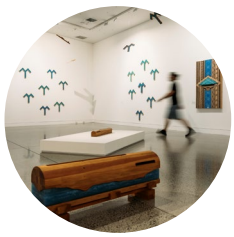
Ātakai kuo Langá

Ko e kakai ʻo Māngere-Ōtāhuhu ʻoku lava ke nau nofo malu, faka’ofo’ofa mo uouongataha ʻi he lolotonga ni pea mo e kaha’u foki.

Ko ʻEtau Palaní

Ko ʻetau ngaahi taumu‘a ki he ta‘u ʻe 3 (Ngaahi Taumu‘á)

- ʻI he ngāue fakataha ko ia mo e mana whenua ʻoku fakamālohia ai hono fakakaukau’i, fa’u mo langa ʻo e koló, ʻo tokoni ia ke mo’ui mo uouongataha.
- Ke hoko ʻa hotau loto-koló ko ha feohi’anga ʻoku ongo’i ʻe he kakai ʻoku nau hao mo malu pe talitali lelei kinautolu ʻo lava ai ke hoko ʻa Māngere-Ōtāhuhu ke nau fehokotaki, ngāue mo fakalakalaka ai.
- ʻOku faingofua ʻa hono faka’aonga’i ʻo e ngaahi naunau fakakolo pea kuo langa ke tolonga mo ne matu’uaki lelei ʻa e ngaahi fiema’u ʻi he kaha’ú.
- Ko e ngaahi naunau ʻi he komiuniti ʻo hangē ko e marae, ngaahi ʻapiakó mo e fai’angalotu ʻoku hoko ia ko e feitu’u feohi’anga ʻo tokoni ia ke fakatatafe atu ki ai ʻa e ngaahi fiema’u ʻo e naunau ʻ9 he faka’au ke tokolahi ange ʻa hotau vahengá.

Langa fakalakalaka faka‘ekonōmika

Ko Māngere-Ōtāhuhu ko ha komiunitī longomo‘ui mo e ngaahi pisinisi ākenga fo’ou ‘o fakangāue’i ai ha kau poto’i ngāue mo fakatupulekina ‘a e tu’umalié.

Ko ‘Etau Palaní

Ko ‘etau ngaahi taumu‘a ki he ta‘u ‘e 3 (Ngaahi Taumu‘á)

- Ke mo’ui mo tupulekina ngaahi pisinisi ‘o e koló, tu‘uloa ‘i he ‘ātakaí pea matatali ‘a e ngaahi matu’utamki’anga tupu ‘i he feliliuaki ‘a e ‘eá.
- ‘Oku tupu mo ola lelei ‘a e ngaahi pisinisi ‘a e kakai Māori.
- ‘Oku longomo‘ui ‘a hono tokanga’i ‘a e kau ‘a‘ahí, ‘o makatu‘unga ‘i he ngaahi to’onga fakafonua, fakanatula mo e koloa fakananivi (creative assets) mo e ‘ilo fo‘oú, ‘o fakatupu ai ha ngaahi faingamālie fakangāue pea tohoaki‘i mai ha tokolahi ange ‘o e kau ‘a‘ahí ‘i he ta‘u kotoa pē.
- ‘Oku ola lelei ‘a e ngaahi tohi kole ‘a e ngaahi pisinisi ‘o e koló ki he ngaahi ngāue mo e ngaahi konituleki ‘a e Pule‘angá mo e Kōsilió ‘i he vāhenga Māngere-Ōtāhuhu Local Board.
- ‘Oku hoko hotau ngaahi senitā fakapisinisí mo e ngaahi senitā fefakatau‘akí ko ha ngaahi ‘elito longomo‘ui ki he tupulaki faka‘ekonōmiká mo e langa fakakomiunití.
- ‘Oku ‘i ai ha ngaahi vaa’ihala pau ki he to‘utupu ‘o Māngere-Ōtāhuhú ke ma‘u ai ha ngāue, ako ngāue ‘aonga, pea hoko atu ‘enau akó hili ‘enau mātuku mei he akó.

Fefononga‘akí

‘Oku fehokotaki lelei ‘a e fefononga‘akí ‘i Mangere-Otahuhu pea ‘oku malu, hao, falala‘anga mo fe‘unga mo e ivi fakapa‘angá ‘o e tokotaha kotoa.

Ko e ngaahi me‘a ‘oku mau fakamu‘omu‘á

Ko ‘etau ngaahi taumu‘a ki he ta‘u ‘e 3 (Ngaahi Taumu‘á)

- ‘E faingofua ‘a hono faka’aonga’i ‘o e fefononga‘aki fakatokolahí mo e ngaahi founga fononga kehekehe ‘o hangē ko e luelué mo e heka pasikalá ‘o lava ke nau a’ungofua ki he ngaahi feitu’u angamaheni he kolo.
- Lelei ange ‘a e fehokotaki ‘a e ‘alu’anga lue laló mo e hala heka pasikala ki he ngaahi feitu‘u angamahení ‘o faingofua ange ai ‘a e kau atu ‘a e kakaí ki he ngaahi ouau faka‘ahó.

- Ke ma’u ha ngaahi founga fefononga’aki ‘oku totongi faka’atu’i, faingofua ‘a hono ngāue’aki pea ‘oku hao mo malu ‘o tautautefito kia kinautolu ‘oku nau faingata’a’ia lahi taha ‘i he fefononga’akí.

ʻOku fakaʻataʻatā ʻa e Auckland Council meí ha faʻahinga moʻua ʻi haʻane felāveʻi mo ha faʻahinga ngāue fakalao kuo fakahoko ʻo fakafalala ʻi he pepa fakamatala ko ʻení ki ha faʻahinga fehālaaki, tō nounou, mele, pe ʻikai fakakau atu ʻo ha fakamatala ʻi loto ai.
© 2026 Auckland Council, Māngere-Ōtāhuhu Local Board

Tāmaki Turuki.
Altogether Auckland.